

N:o 192.

Af herr **J. Anderson** i Tenhult; *om ändring i vilkoren för den af Kongl. Maj:t i proposition till Riksdagen föreslagna upplåtelse af mark till Visingsö församling.*

Sedan Kongl. Maj:t uti en den 10 i denna månad afgifven proposition föreslagit Riksdagen att medgifva, det Visingsö församling må för anläggande af begravningsplats få tillösa sig af Visingsö kronoplantering ett af tillförordnade jägmästaren Ehnбом å karta affattadt område af 98 ar mot föreslagen lösesumma, får jag med anledning af den kongl. propositionen och på grund af följande förhållanden väcka denna motion.

Det är troligen ej alla Riksdagens ledamöter bekant, att Visingsö jemte betydligare områden på fastlandet från den 25 augusti 1561 till år 1681 utgjorde ett grefskap, som innehades af grefvarne Brahe, hvilka egnade mycken uppmärksamhet och gjorde af enskild egendom stora uppoffringar för att bereda de inom grefskapet boende alla de förmåner, som efter den tidens uppfattning stodo att vinna.

Bland dylika må nämnas, att greve Per Brahe på fastlandet vid Vetterns strand anlade staden Grenna och dertill upplät flera hemman, som fortfarande tillhöra staden. Och på Visingsö, der bemälde greve hade sitt residens, inrättade han ett gymnasium, från början afsedt endast för ynglingar från grefskapet och särskildt till förmån för Visingsö kyrkoförsamling. På det att detta gymnasium för all framtid skulle kunna ega bestånd, gjorde han flera donationer af honom tillhöriga afvelsgårdar och anslog en mängd fastigheter, hvaraf de mest betydande skola här omnämnas.

Bih. till Riksd. Prot. 1892. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 45 Häft. (N:o 192). 1

Den 12 mars 1647 donerade bemälda grefve till nämnda gymnasium, hvilket vid den tiden inrättades, följande hemman:

inom Adelöf socken:

Mickelstorp, Ruden, Åskeryd, Sötåsa, Ingelsbo och Stötarp, hvartdera ett helt mantal, samt Björstorp och Stenkilstorp, hvartdera $\frac{1}{2}$ mantal;

inom Ödeshög socken:

Gumby, Tyrsabo, det förra 1, det senare $\frac{1}{2}$ mantal, samt Haddåsen, Smedstorp, Bodebol, Svinåsen, Hafrekullen och Glasfall, hvartdera af dessa $\frac{1}{4}$ mantal, samt

inom Frinnaryd socken:

$\frac{1}{4}$ mantal Hulu; samtliga dessa hemman utgörande tillhopa $10\frac{1}{4}$ mantal, hvilka grefven sjelf köpt från kronan till frälse åren 1646 och 1647

Kort derefter förordnade grefven, att än flera hemman skulle tillhöra bemälda läroanstalt, nemligen:

Boarp 2 mantal i Vireda socken, Ormestorp 1 mantal i Ölmestad socken, Falbnäs 1 mantal i Jersnäs socken, Örserum $\frac{1}{2}$ mantal i Grenna socken och Blåshult 1 mantal i Daretorp socken, tillsammans $5\frac{1}{2}$ mantal. Af dessa hemman ställes $\frac{1}{2}$ mantal till organisten och $\frac{1}{2}$ mantal till kantorns lön vid Visingsö skola, »på det ungdomen på Visingsö skulle få tillfälle lära sig att sjunga.»

För att än ytterligare befästa läroverkets bestånd på Visingsö och öka gymnasielärarnes löner, gjorde grefven den 4 januari 1654 ytterligare förordnanden, så att af hans »aflingegods» skulle följande hemman äfvenledes tillfalla läroverket:

från Daretorpa gäll i Skaraborgs län:

Ulfstorp, Elgarås och Bragetorp, hvartdera 1 mantal; Nyskog, Qvillan, Svenstorp, Villinge och Berg, hvartdera $\frac{1}{2}$ mantal, samt Bråten och Hadelänga, hvartdera $\frac{1}{4}$ mantal; samt

inom Småland:

Svalhult i Adelöf socken, som sedermera utbyttes mot Vetterismålen 1 mantal i Skärstad socken och Sparsryd $\frac{1}{2}$ mantal i Ödestugu socken med tydlig bestämmelse, att egendomarne »med hus och jord, torp och qvarnar skulle njutas och behållas under scholan på Visingsö till evardelig tid».

Vid ett senare testamente förordnade grefven, att i stället för det aflägsat liggande hemmanet Sparsryd skulle skolan bekomma $\frac{1}{4}$ mantal

Korsnäs i Visingsö socken och $\frac{1}{4}$ mantal Lipparp i Frinnaryd socken. Äfven dessa hemman hörde till grefvens »aflingsjord», och denna urkund innehöll bestämmelse om, huru inkomsterna från sagda hemman skulle fördelas emellan lärarne vid skolan och 12 inom Visingsö församling födde ynglingar, som ville studera och voro »duglige för musiken.»

Den 4 oktober 1673 förnyade grefven de förra donationerna på tillsammans $23\frac{1}{4}$ mantal, hvartill kommer, »att grefvens hauptman Jul. Lanzenfelt, som i grefvens tjenst all sin välfärd förvärfvat, den 18 februari 1655 testamenterat scholan på Visingsö allt sitt jordagods, så vida hans broder son, som på hans namn och nummer på svenska riddarhuset adopterats, Henr. Lanzenfelt, barnlös med döden afginge. Nu hade detta skett, hvarföre grefven i kraft af testamentet den 8 februari 1655 tillade scholan» följande Lanzenfeltska egendomar:

inom Flisby socken:

Torrsjö säteri 3 mantal, Råskog 2 mantal, Berg, Tofta, Sonarp, Sunnevånga och Östraby, hvartdera 1 mantal samt Gifvarp och Skulleryd, hvartdera $\frac{1}{2}$ mantal;

inom Bredestads socken:

Öre, Ödarp och Ägersjö, hvartdera 1 mantal, Uddestorp $\frac{1}{2}$ mantal samt Gummarp, Öja, Fribjörnstorp och Djerfvarp, hvartdera $\frac{1}{4}$ mantal;

inom Bälaryd socken:

Svärdstorp och Öja, hvartdera 1 mantal;

inom Rogberga socken:

Elmvik 1 mantal;

inom Båraryd socken:

Vika 1 mantal;

inom Våthult socken:

Mangarebod 1 mantal.

inom Hagebyhöga socken:

Aska säteri 3 mantal och

inom Viby socken:

Mureby 1 mantal eller tillsammans 25 mantal, som alla varit Lanzenfelts enskilda egendomar.

Läggas härtill de $23\frac{1}{4}$ mantal, som greve Brahe af egna hemman donerat, synes, att till gymnasiets underhåll voro anslagna $48\frac{1}{4}$ mantal, deribland 6 mantal säteri. Den senare urkunden innehåller en mera fullständig reglering af lönerna till alla vid skolan anstälde tjenstemän och betjente och med afseende derå, att Lanzenfeltska egendomarne då tillföll skolan, bestämdes, att »ungdom utom grefskapet finge äfven här studera». »Grefven »implorerade» till slut Sveriges konungars milda och rättvisa försvar för Scholan, som han (grefven) instaurerat och med underhåll af sin enskilda aflingegods försörjt».

Gymnasieskolan, som var förlagd i midten på ön, hade så stora inkomster, att der lemnades kostnadsfri undervisning till alla inom grefskapet födde ynglingar, som ville begagna sig af densamma, och derutöfver till dem af ynglingarne, som hade anlag för musik och sång. Skolan fortsatte sin verksamhet till år 1681, då genom Karl XI:s reduktion grefskapet indrogs till kronan tillika med alla de hemman, torp och qvarnar, som varit greve Brahes och Lanzenfelts enskilda aflingefastigheter, men någon tid derefter eller år 1692 förvandlades till ett kongl. gymnasium, som invigdes af domprosten Widebeck jemte en kongl. trivialschola, och nya staten upprättades den 7 januari samma år. Den 11 maj 1696 återgaf bemälda konung till skolan en del af de till kronan indragna hemmanen, hvilka varit greve Brahes och Lanzenfelts aflingejord med förklarande, att Visingsö skola fick dessa hemman under titel af kongl. donation ad pios usus.

I Jönköping fans den tiden endast s. k. trivialskola, men deremot på Visingsö både sådan skola och gymnasium, hvilket, då utom grefskapet födde och boende ynglingar hade tillträde till skolan, medförde mycket stora fördelar för befolkningen på bemälda ö.

Vid 1800 års riksdag framkom ledamöten i borgareståndet för Jönköpings stad, J. H. Strömberg, med hemställan, »att gymnasium på Visingsö och de derstädes af framlidne riksdrotset Per Brahe stiftade läroverk måtte med tillhörande fonder förflyttas till Jönköping stad och med dervarande trivialskola förenas». Efter det kanslikollegium, konsistorium i Vexjö, kanslersgillet och kammarkollegium blifvit hörda, beslöt regeringen den 4 september 1811, att läroverket skulle förflyttas från Visingsö till Jönköping och att Visingsö-fonden tillika med inkomsterna af de många donerade hemmanen finge för skolan i Jönköping användas, och Visingsö värdrika bibliotek transporterades till läroanstalterna i stiftsstadens Vexjö.

Så vidt jag kunnat finna, blefvo invånarne på Visingsö, hvilken är belägen inom mitt kommittentskap, aldrig tillfrågade om de ville afstå läroverket och de förmåner, som de deraf hade. Inom kanslistyrelsen höjdes

röster, som förklarade »att Kongl. Maj:t icke egde ostridig rätt att till annan ort förflytta denna Braheska undervisningsanstalt», men det skedde ändå. En högt aktad författare, till hvilken svenska folket står i stor tacksamhetsskuld, yttrar i ett af sina år 1846 utgifna verk: »Visingsö befolkning, för hvilken hufvudsakligen denna undervisningsanstalt var inrättad, lär af all denna härlighet ega qvar — en vanlig folkskola. Och Marg. Brahes klenodier och Lanzenfelts donation ha också ansetts disponibla af konungamagten» — — »Sällan påträffar man lyckligtvis dylika afkylningsanstalter för den kärlek, som för det allmännas gagn vill använda enskilda tillgångar» — — — »Sedan stiftets presterskap bifallit biskopens förslag, afflyttades boksamlingen 1838 till Vexjö. I Jönköping fann man presterskapets hörande i detta mål passa i stycke till hela denna behandling i nittonde seklet af en »evärdelig» donation från det sjuttonde seklet.» »Detta prof på vår tids reformförmåga föranleddes af en borgar-riksdagsman J. H. Strömbergs förslag vid riksdagen 1800. Han var ombud för Jönköping.»

Inkomsterna från Visingsö ansenliga skolegodsfond och inkomsterna från de donerade hemmanen användas som lön till lärarne vid allmänna läroverket i Jönköping, och staten lemnar endast lönefyllnad; det är alltså statsverket, som får hufvudsakliga nyttan af grefve Brahes och Lanzenfelts donationer till förlust och skada för befolkningen på oftanämnda ö.

Under sistlidet år ingick Visingsö församling till Kongl. Maj:t med underdånig anhållan att, då ingen enskild persons fastighet gränsade till församlingens kyrkogård, få af kronans intill liggande skogbärande mark utan ersättning ett stycke jord till kyrkogårdens utvidgning. Då denna ansöknings ej syntes blifva bifallen, återstod för dem såsom enda utvägen att underkasta sig markens inlösande, hvilken blifvit så högt uppskattad, att köpesumman bestiger sig till omkring 325 kronor per tunnland.

Då emellertid Visingsö församling, med små och inskränkta egor och en folkmängd af endast 1,120 personer, ej allenast på ofvan omnämnda sätt mistat det för dem förmånliga läroverket, utan äfven vanligt statsanslag till deras folkskola, och öns för evärdliga tider dem tillförsäkrade förmåner nu egentligen komma statsverket till godo, anser jag det vara en billig gärd af rättvisa, som vederfares dem, om de utan ersättning få tillträda den jordrymd de behöfva. Jag får därför hemställa, att Riksdagen må besluta,

att Visingsö församling till utvidgning af sin kyrkogård och begravningsplats, å anvisadt ställe, får 98 ar jord utan annan skyldighet än att för all framtid hålla stängsel deromkring.

Då den här ofvan omnämnda kongl. propositionen blifvit remitterad till statsutskottet, torde denna motion äfven dit blifva hänvisad.

Stockholm den 24 mars 1892.

J. Anderson

från Tenhult.